

Павло Кулинич

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного, екологічного
та космічного права Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8716-0661>
Pavlo.f.k@gmail.com

УДК 349.41; 341

ПРИНЦИП КЛІМАТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АГРАРНОМУ І ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ГЕНЕЗА ПРАВНИЧИХ ЗАСАД, ПОНЯТТЯ, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. З огляду на загострення кліматичної проблеми на глобальному рівні і в Україні та посилення її негативних наслідків у сферах сільського господарства та землекористування у статті звернуто увагу на необхідність та важливість послідовного й системного формування в Україні ефективних правових засад розвитку аграрних і земельних відносин у контексті вимог Паризької угоди про клімат, якою поставлена мета досягнення до 2050 р. кліматичної нейтральності – стану, за якого викиди парникових газів у атмосферу компенсуються їх поглинанням ґрунтами та насадженнями. Ця проблематика поки що не є всебічно дослідженою у вітчизняній юридичній літературі.

Аналіз правових актів України щодо формування кліматичної політики нашої держави дає підстави виділити два ключові напрями розвитку правового регулювання аграрних і земельних відносин в умовах кліматичних змін: адаптацію сільського господарства та землекористування до нових кліматичних реалій та протидію погіршенню клімату.

Динаміка правогенезу в досліджуваній сфері об'єктивується у появі загальних правових кліматоприспосовних і кліматоохоронних норм, які є висхідними положеннями для формування системи правил кліматично орієнтованої поведінки суб'єктів аграрних і земельних відносин. Зазначені положення інтерпретуються як загальні вимоги, які конституюють появу нового принципу правового регулювання аграрних і земельних відносин – принципу кліматичної безпеки у сфері сільського господарства та землекористування. Метою реалізації цього принципу є досягнення в сільському господарстві та землекористуванні стану кліматичної нейтральності.

Реалізація цього принципу потребує формування в аграрному та земельному праві України системи правових норм, спрямованих на досягнення кліматичної нейтральності сільського господарства та землекористування. На основі проведеного аналізу у статті сформульовані конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства щодо кліматичної безпеки аграрних і земельних відносин.

Ключові слова: клімат; сільське господарство; землекористування; право; принцип кліматичної безпеки.

Інтенсивні зміни клімату на нашій планеті протягом останніх десятиліть негативно відбилися на сільському господарстві. За даними вчених, нині атмосфера нашої планети містить більше основного “парникового” газу,

який створює на нашій планеті “парниковий ефект” – вуглекислого газу, ніж за всю історію спостережень¹. Як наслідок, практично всі країни світу з більш-менш розвиненим сільським господарством гостро відчули настання нової проблеми у розвитку аграрної галузі – кліматичної – та з різною мірою усвідомлення розпочали пошуки її правового вирішення. Світовим лідером у вирішенні кліматичних проблем є ЄС 30 червня 2021 р. був прийнятий Європейський кліматичний закон (регламент), у якому закріплена мета досягнення державами – членами ЄС кліматичної нейтральності до 2050 р.² Відповідно до цього регламенту ЄС з 2023 р. реформує Спільну аграрну політику (далі – САП) з метою її адаптації до зміни клімату, посилюючи свої зобов’язання щодо просування екологічно стійких сільськогосподарських практик, спрямованих на скорочення викидів парникових газів, збереження біорізноманіття та обмеження використання пестицидів і хімічних добрив³. Фактично однією з нових цілей САП є кліматична трансформація сільськогосподарського виробництва у державах – членах ЄС, у результаті якої воно має демонструвати сталий розвиток у нових кліматичних умовах.

Особливо гостро кліматичні катаклізми погіршили умови сільськогосподарського виробництва у нашій країні, де ключовий наслідок змін клімату – потепління – розвивається швидше, ніж у інших країнах Європи. У результаті межі таких традиційних “хліборобських” природно-кліматичних зон України, як Степ і Лісостеп, змістилися з півдня на північ майже на 200 км⁴. Відтак, враховуючи те, що територія України простягається з півночі на південь усього на 893 км⁵, кліматичні зміни на значній її частині унеможливили ведення традиційних форм сільськогосподарського виробництва без його істотного технологічного коригування. Тому актуальною науковою і прикладною проблемою є пошук наукової парадигми вдосконалення законодавчої бази аграрного господарювання й землекористування в контексті кліматичних викликів.

Водночас розробка такої наукової парадигми перебуває на початковому етапі. У юридичній літературі України з’явилися перші наукові публікації з цієї проблематики, які, втім, присвячені переважно дослідженню загальних питань формування кліматичної політики України та формування вітчизняного кліматичного законодавства. Так, Т. Оверковська проаналізувала зміст

¹ Н Іваненко, ‘Привід бити на сполох: рівень CO₂ на Землі сягнув рекордної позначки’ (12 червня, 2025) <<https://50plus.com.ua/pryvid-byty-na-spoloh-riven-co2-na-zemli-syagnuv-rekordnoyi-poznachky>> (дата звернення 12.06.2025).

² Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (‘European Climate Law’) <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj>> (accessed 10.06.2025).

³ М Копиця, ‘Основні тенденції розвитку аграрного законодавства ЄС: загальний огляд’ [2024] 3 Аналітично-порівняльне правознавство 248.

⁴ В Русан, Л Жураковська, Я Жаліло та ін., *Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін: аналіт. доп.* (Я Жаліло (наук ред), НІСД 2024) 3.

⁵ Територія України (Вікіпедія. Вільна енциклопедія) <https://uk.wikipedia.org/wiki/Територія_України> (дата звернення 12.06.2025).

правової охорони клімату, пропонуючи розуміти під нею сукупність заходів, спрямованих на скорочення антропогенних викидів парникових газів із технічних джерел⁶. Відомі правознавці А. Гетьман і Г. Анісімова, характеризуючи стан національного кліматичного законодавства України, констатують, що воно досі не містить юридичних визначень навіть базових понять правового регулювання кліматичних відносин, зокрема, таких як “клімат”, “охорона клімату”, “пом’якшення наслідків зміни клімату”, “адаптація до кліматичних змін клімату” тощо⁷, що є ознакою як недостатнього розвитку системи правового забезпечення охорони клімату в Україні взагалі, так і неналежного регулювання відносин щодо адаптації суспільства до нових кліматичних реалій зокрема⁸. Г. Анісімова досліджує становлення правової категорії “кліматична шкода” в контексті формування державної кліматичної політики України⁹. Я. Павко, досліджуючи стан адаптації законодавства України у сфері протидії зміні клімату, вказує на його низьку ефективність і пропонує оновити Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до відповідного права ЄС, зокрема, у частині вирішення кліматичних проблем і створити інформаційну базу даних з адаптації українського законодавства до права ЄС, зокрема, за напрямом протидії зміні клімату¹⁰. Б. Мартюшова і Є. Копиця досліджували питання правової охорони рослинного світу в контексті зміни клімату та дійшли висновку щодо необхідності збільшення природоохоронного потенціалу лісів, покращення якісного складу лісових насаджень, підвищення біологічної стійкості лісових екосистем до впливу негативних факторів середовища, змін клімату тощо¹¹. Автор також опублікував статті, присвячені правовим проблемам становлення кліматоохоронного сільського господарства¹² та вуглецевого землеробства¹³. Водночас існує необхідність у інтенсифікації правових досліджень з метою формування теоретико-правових засад вирішення кліматичних проблем у таких сферах, як сільське господарство та землекористування.

Відтак метою статті є визначення кліматичної безпеки як соціально-економічного орієнтиру розвитку нашої цивілізації, виявлення особливостей становлення законодавства України про кліматичну політику у сфері

⁶ Т. Оверковська, ‘Правові засади охорони клімату в Україні’ [2022] 6 Право і суспільство 145–151.

⁷ А. Гетьман, Г. Анісімова, ‘Кліматичні законодавство і правовідносини: сучасний стан та перспективи розвитку в контексті забезпечення національної безпеки’ [2023] 162 Проблеми законності 23, 25.

⁸ Слід звернути увагу, що ця праця А. Гетьмана і Г. Анісімової вийшла до прийняття Закону України ‘Про основні засади державної кліматичної політики України’.

⁹ Г. Анісімова, ‘Національна кліматична політика. Змістовна характеристика правової категорії “кліматична шкода”’: розд. 15, *Безпечове доккілля України: доктринально-правові та прикладні аспекти* (А. Гетьман, Г. Анісімова, І. Яковюк та ін., Юрайт 2024) 424–450.

¹⁰ Я. Павко, ‘Адаптація законодавства України у сфері протидії зміні клімату до законодавства Європейського Союзу в сучасних умовах’ [2025] 36 Правова держава 78.

¹¹ Б. Мартюшова, Є. Копиця, ‘Актуальні питання правової охорони рослинного світу в контексті зміни клімату в Україні’ [2021] 10 Грааль науки 181–183.

¹² П. Кулинич, ‘Формування правового забезпечення кліматоохоронного землеробства в Україні: проблеми періоду воєнного стану’ [2023] 34 Правова держава 345–365.

¹³ П. Кулинич, ‘Вуглецеве землеробство як напрям вирішення кліматичних проблем сучасності: пошук правової парадигми’ [2024] 35 Правова держава 442–457.

сільського господарства та землекористування, визначення особливостей та формулювання поняття принципу екологічної безпеки у сферах сільського господарства та землекористування, виокремлення шляхів реалізації цього принципу в правовому регулюванні аграрних та земельних відносин в Україні.

Початок удосконалення законодавчих засад ведення сільського господарства в Україні в умовах кліматичних змін пов'язаний з необхідністю реалізації укладеної 12 грудня 2015 р. Паризької угоди про клімат¹⁴, якою поставлена мета досягнення на глобальному рівні у 2050 р. кліматичної нейтральності – такого стану виробничої діяльності людства, який виключатиме погіршення клімату.

На виконання Паризької угоди Україна розпочала пошуки оптимальної правової моделі розвитку економіки в умовах кліматичних змін, яка б була покладена в основу державної кліматичної політики. Було розроблено й затверджено ряд правових документів, які містили концептуальні пропозиції щодо кліматичної трансформації економічного та соціального розвитку країни. Певною мірою ці пропозиції стосувалися і сфери сільського господарства та землекористування.

Так, 18 липня 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив *Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 р.*¹⁵ Зокрема, згідно зі Стратегією, низьковуглецевий розвиток сільського господарства і землекористування має бути досягнутий шляхом: удосконалення складових процесу поводження з побічними продуктами тваринного походження; оптимізації систем удобрення сільськогосподарських культур; оптимізації структури землекористування, збільшення площі лісів, лісосмуг і зелених насаджень, посилення міжвідомчої координації; поліпшення практик ведення господарської діяльності у секторі землекористування та лісового господарства на основі кліматично орієнтованих методів ведення сільського та лісового господарства – Climate Smart Agriculture та Climate Smart Forestry; розробки й реалізації національної програми розвитку лісового господарства із залученням кращого міжнародного досвіду; сприяння заміщенню енергоємної продукції, виробленої з металу, бетону, пластику тощо, продукцією з деревини, вирощеної за сталого (збалансованого) ведення лісового господарства.

Прийнятий 28 лютого 2019 р. Закон України *“Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року”*¹⁶ виокремив серед ключових завдань екологічної політики країни і кліматоохоронну

¹⁴ Паризька угода, ратифікована Законом України від 14.07.2016 № 1469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 35. Ст. 595.

¹⁵ Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р. <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/LEDS_ua_last.pdf> (дата звернення 01.06.2025).

¹⁶ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>> (дата звернення 25.05.2025).

вимогу до всіх сфер національної економіки – запобігання зміні клімату та адаптацію до неї.

7 грудня 2019 р. уряд схвалив *Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.*¹⁷, реалізація якої у сфері лісового господарства та землекористування мала забезпечити збільшення обсягу поглинання парникових газів. Крім того, виконання передбачених Концепцією заходів також мало б позитивно вплинути на розвиток аграрної сфери. До таких заходів у Концепції віднесено створення і впровадження внутрішньої системи торгівлі квотами на викиди парникових газів відповідно до положень Директиви 2003/87/ЄС¹⁸; впровадження ринкових і неринкових механізмів, спрямованих на скорочення антропогенних викидів або збільшення абсорбції парникових газів; розроблення і здійснення дієвих заходів з адаптації до зміни клімату та підвищення опірності до пов'язаних з кліматом ризиків і стихійних лих, розроблення і запровадження механізму формування адаптаційної політики за принципом від місцевого (регіонального) до національного рівня, приділяючи пріоритетну увагу діям тих громад і секторів економіки, які є найбільш уразливими до впливів зміни клімату; визначення та впровадження підходів і технологій, які передбачають збалансоване управління природними екосистемами; реалізація разом із сусідніми країнами-партнерами транскордонних проєктів з адаптації до зміни клімату.

20 жовтня 2021 р. КМУ схвалив *Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р.*¹⁹, якою визначені 12 стратегічних цілей екологічного та кліматоохоронного розвитку країни, до яких віднесені: забезпечення раціонального використання природних ресурсів; досягнення “доброго” екологічного стану вод; забезпечення сталого лісоуправління та підвищення здатності лісових екосистем адаптуватися до зміни клімату; збереження біорізноманіття; посилення адаптаційної спроможності та стійкості соціальних, економічних та екологічних систем до зміни клімату; стабілізація екологічної рівноваги на тимчасово окупованих територіях. Однак ця Стратегія не виділяє особливості кліматичних вимог щодо сільського господарства та землекористування.

30 травня 2024 р. КМУ затвердив *Стратегію формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 р. і затверджен-*

¹⁷ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.: розпорядження КМУ від 07.12.2016 № 932-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-p#Text>> (дата звернення 06.06.2025).

¹⁸ Директива Європейського Парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 р. про встановлення системи торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Союзу та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-03#n5> (дата звернення 06.06.2025).

¹⁹ Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р.: розпорядження КМУ від 20.10.2021 № 1363-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>> (дата звернення 06.06.2025).

ня операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 рр.²⁰, якою державна політика у сфері зміни клімату спрямовується на досягнення сталого розвитку та забезпечення ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави за умови економічної, енергетичної, продовольчої та екологічної безпеки, підвищення рівня добробуту громадян, зменшення впливів і наслідків зміни клімату та врахування цілей державної кліматичної політики під час повоєнної відбудови України. Водночас Стратегія визначає цілі державної кліматичної політики у сфері сільського господарства та землекористування, до яких відносить: збільшення площ сільськогосподарських угідь з органічним статусом і вуглецевим землеробством; збільшення абсорбції в секторах землекористування та лісового господарства; збільшення площі територій природно-заповідного фонду; забезпечення збереження та подальшого сталого використання ресурсів торфовищ; забезпечення використання осушених земель з торф'яними ґрунтами для ведення сільського господарства із застосуванням методів, що мінімізують втрати органічної речовини торфу та родючості торф'яних ґрунтів; забезпечення переходу до кліматично стійкого виробництва продовольства та сільськогосподарської продукції, постачання та розподілу продовольства, а також збільшення сталого та відновлюваного виробництва.

При цьому операційним планом заходів з реалізації у 2024–2026 рр. зазначеної Стратегії передбачено проведення у 2025–2026 рр. лише двох заходів, які стосуються сільського господарства та певною мірою землекористування: 1) оцінки ризиків і вразливості сільського господарства до зміни клімату та 2) розроблення та подання КМУ у 2026 р. пропозицій щодо програмного документа (документа з питань планування) адаптації сільського господарства до зміни клімату. І це при тому, що ще розпорядженням КМУ “Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди”²¹ від 30.07.2021 № 868-р Україна зобов'язалася скоротити викиди парникових газів у секторі “Сільське господарство” у 2030 р. на 51 % від рівня 1990 р.

Нарешті, 8 жовтня 2024 р. ухвалено Закон України “Про основні засади державної кліматичної політики”²², в якому узагальнені основні положення кліматичної політики ЄС і зазначених вище стратегій і концепцій здійснення кліматичної політики в Україні. Тому прийняття цього Закону можна вважати новим етапом у розвитку кліматичного законодавства України.

²⁰ Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2024 № 483-р. Офіційний вісник України. 2024. № 54. Ст. 3228.

²¹ Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди: розпорядження КМУ від 30.07.2021 № 868-р <<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-onovlenogo-nacionalno-viznachenogo-vnesku-ukrayini-do-parizkoyi-t300721>> (дата звернення 06.06.2025).

²² Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. Відомості Верховної Ради. 2025. № 9. Ст. 19.

Водночас цей Закон є рамковим законодавчим актом. Він визначає зміст ключових понять, принципів, напрямів управлінської діяльності держави, механізмів та інструментів для досягнення цілей державної кліматичної політики, а також структуру національної системи інвентаризації антропогенних викидів із джерел парникових газів і їх видалення поглиначами та участь України в міжнародному співробітництві у сфері зміни клімату.

Аналіз зазначених правових актів свідчить, що в Україні так і не сформоване цілісне системне бачення розвитку державної кліматичної політики у сфері сільського господарства та землекористування. Водночас Закон “Про основні засади державної кліматичної політики” містить ряд правових концептуальних положень, які можна розглядати як “стартовий правовий майданчик” для формування державної кліматичної політики у сфері сільського господарства та землекористування.

На нашу думку, основним засадничим положенням Закону є визначення зміни клімату як сфери суспільних відносин, що виникають під час формування та реалізації державної кліматичної політики, а також під час здійснення діяльності, спрямованої на досягнення кліматичної нейтральності, пом’якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки України (п. 21 ч. 1 ст. 1). Аналіз цього положення свідчить, що законодавець зафіксував у ньому різні цілі державної кліматичної політики, а саме: досягнення кліматичної нейтральності, низьковуглецевий розвиток та пом’якшення наслідків зміни клімату.

Цілком очевидно, що основною, “максимальною” ціллю державної кліматичної політики є досягнення кліматичної нейтральності – стану, за якого загальний обсяг антропогенних викидів парникових газів дорівнює або компенсується загальним обсягом видалених парникових газів (п. 9 ч. 1 ст. 1). Власне світова спільнота може мати такий стан у 2050 р. за умови повного виконання вимог Паризької угоди щодо клімату 2015 р. Натомість забезпечення низьковуглецевого розвитку та пом’якшення зміни клімату слід вважати проміжними цілями державної кліматичної політики, оскільки дані цілі є етапами її здійснення на шляху до досягнення кліматичної нейтральності.

Рамковий статус Закону “Про основні засади державної кліматичної політики” означає, що переважна більшість його правових норм можуть бути реалізовані за умови прийняття та реалізації системи конкретизуючих законодавчих та підзаконних актів. Так, у п. 10 ч. 1 ст. 3 Закону викладено такий принцип державної кліматичної політики, як її інтеграція в усі сектори економіки та в усі сфери державної політики, а також у документи планування державного та/або місцевого рівнів, що регулюють питання відновлення України для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України. А ст. 13 Закону прямо передбачає необхідність прийняття

секторальних програмних документів щодо адаптації до зміни клімату. Отже, реалізація принципу інтеграції державної кліматичної політики у сфері сільського господарства та землекористування потребує розробки та прийняття відповідних секторальних законодавчих і підзаконних актів, які регулюють аграрні та земельні відносини.

Необхідність створення цілісної законодавчої бази кліматично орієнтованого розвитку сільського господарства та землекористування зумовила суспільну потребу у формуванні природничої, економічної та правової доктрин регулювання аграрних і земельних відносин в умовах кліматичних змін. Водночас вітчизняна правова наука ще не сформувала цілісної наукової концепції правового забезпечення розвитку сільського господарства і землекористування в нових кліматичних умовах та, отже, не запропонувала правотворчій практиці шляхів системного вирішення цієї проблеми.

На нашу думку, методологічною основою для формування законодавства щодо розвитку сільського господарства та землекористування в змінних кліматичних умовах має бути визначення кліматичної безпеки як 'найбільш загальної і стабільної вимоги, що уособлює певні суспільні цінності, дає змогу відтворювати їх при формуванні й дії права, визначаючи його характер й напрями подальшого розвитку'²³. По суті, кліматична безпека має розглядатися як ключовий принцип правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Слід відмітити, що в науковій літературі мала місце спроба запровадження у вжиток поняття "кліматична безпека", під якою пропонується розуміти стан захищеності екосистем і пов'язаних із ними форм спільного життя людей від глобальних кліматичних змін та їх наслідків²⁴. Проте таке визначення кліматичної безпеки фактично відтворює доктринальні визначення екологічної безпеки, запропоновані фахівцями у галузі екологічного права В. Андрейцевим²⁵ та А. Гетьманом²⁶, які серед основних ознак екологічної безпеки виділяють стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги і стан захищеності права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Адже стан захищеності екосистем кореспондує стану захищеності довкілля, а стан захищеності екологічних прав громадян – стану захищеності форм спільного життя людей. На нашу думку, запропоноване визначення кліматичної безпеки акцентує увагу на вирішенні лише одного аспекту кліматичної проблеми – протидії настанню зміни клімату та фактично визнає кліматичну безпеку складовою екологічної безпеки, що забезпечується нормами екологічного права.

²³ *Загальна теорія права: підручник* (О Петришин (ред), вид. 2-ге, виправ. й перероб, Право 2025) 182.

²⁴ Н Пронь, 'Кліматична безпека: сутність та необхідність фінансового забезпечення' [2018] 1 Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки 143.

²⁵ В Андрейцев, *Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб* (Знання-Прес 2002) 37–38.

²⁶ А Гетьман, 'Стаття 16', *Конституція України: Науково-практичний коментар* (В Тацій, Ю Битяк, Ю Грошевой (ред. кол.) та ін, Право, Ін Юре 2003) 82–88.

Водночас нові кліматичні умови господарювання, що вже стали невідвратною реальністю сільського господарства й землекористування в Україні, зумовили необхідність виділення нового завдання: адаптацію цих сфер до нових кліматичних умов шляхом запровадження в аграрне виробництво нових технологій та ресурсної бази.

Отже, викладене дає підстави для висновку, що поняття “кліматична безпека” у сфері аграрного виробництва має включати дві базові вимоги. Перша з них полягає у протидії погіршенню кліматичних змін, зокрема, недопущенні зростання температури повітря відповідно до визначених Паризькою угодою показника кліматичної нейтральності, а другий – у адаптації землеробства та землекористування до інтенсивних кліматичних змін, оскільки вони визнаються на цьому етапі розвитку цивілізації незворотними та навіть посилюються. Тому кліматична безпека у сфері сільського господарства та землекористування, будучи складовою кліматичної безпеки нашої Планети, являє собою цивілізаційну цінність, яка ставить перед суспільством та державою двоєдине завдання: забезпечення захищеності природних і штучно створених екосистем від погіршення клімату та пристосованості сільського господарства і землекористування до нових кліматичних реалій.

На нашу думку, зазначені завдання визначають зміст нового принципу правового регулювання аграрних і земельних відносин у сучасних умовах – принципу кліматичної безпеки сільського господарства та землекористування. Під цим принципом пропонуємо розуміти відображену у документах міжнародної, у тому числі європейської, кліматичної політики та у відповідних вітчизняних політико-правових актах вимогу щодо забезпечення пристосованості сільського господарства й землекористування до нових кліматичних реалій, а також вимогу ведення аграрного виробництва і здійснення землекористування методами і способами, які запобігають негативному впливу на клімат або істотно його зменшують, сприяючи досягненню цивілізаційної мети кліматичної нейтральності та забезпечуючи захищеність використовуваних у аграрній сфері природних і штучно створених екосистем від погіршення клімату. Тому принцип кліматичної безпеки сільського господарства і землекористування має бути покладений в основу формування змісту нової наукової парадигми наукових досліджень у галузях аграрного та земельного права України та розвитку відповідного законодавства.

Реагуючи на істотне погіршення останніми роками кліматичних умов аграрного господарювання, вітчизняний законодавець за пропозиціями асоціацій агровиробників України прийняв ряд законодавчих актів, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків зміни клімату для аграрного сектору. Першим кроком на шляху адаптації сільського господарства та землекористування України до нових кліматичних реалій стало формування

правових засад для відновлення зрошення на колись меліорованих угіддях і його поширення на богарні землі – сільськогосподарські угіддя, на яких раніше не застосовувався полив сільськогосподарських культур. З цією метою в Україні розпочата гідромеліоративна реформа, яка передбачає кардинальне оновлення законодавства про меліорацію земель. Першим кроком такого оновлення стали прийняття 17 лютого 2022 р. і реалізація Закону України “Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель”²⁷. Закон базується на поширеній у багатьох країнах практиці вирішення проблеми оптимізації меліоративного землеробства, ключовим напрацюванням якої є передача функцій управління меліоративною інфраструктурою нижчого рівня організаціям водокористувачів (далі – ОВК), які об’єднують власників (користувачів) земельних ділянок, гідротехнічна меліорація яких забезпечується такою інфраструктурою. При цьому ОВК визнаються самостійним видом юридичних осіб, що діють на підставі спеціального закону і, найчастіше, створюються як юридичні особи публічного права. Публічно-правовий статус ОВК проявляється насамперед в особливостях їх діяльності, а саме у наданні ОВК права на безкоштовне використання державної меліоративної інфраструктури, права на безперешкодний доступ до землі та води, у тому числі землі третіх осіб, з метою проведення технічного обслуговування іригаційних систем, права затверджувати обов’язкові для членів ОВК правила водокористування, права на податкові пільги тощо. При цьому членство в ОВК не надає землекористувачу права на частку у його майні, що підпорядковує правовий режим майна ОВК потребам задоволення публічних інтересів у розвитку меліорації земель. На виконання Закону про ОВК 25 березня 2025 р. КМУ затвердив Довгостроковий план розвитку іригаційного комплексу України до 2050 р.²⁸

Для завершення оновлення законодавства про меліорацію земель необхідно прийняти Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об’єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності”²⁹, проєкт якого ухвалений у першому читанні 10 червня 2023 р. Мета цього законопроєкту полягає в підвищенні ефективності функціонування інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності, зокрема, шляхом участі організації водокористувачів в управлінні нею.

Водночас кліматична адаптація аграрного виробництва вимагає здійснення ширшого комплексу заходів. Так, агровиробникам потрібні нові сорти

²⁷ Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель: Закон України від 17.02.2022 № 2079-ІХ. Офіційний вісник України. 2022. № 39. Ст. 2064.

²⁸ Про затвердження довгострокового плану розвитку іригаційного комплексу України до 2050 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 р. № 280-р. Офіційний вісник України. 2025. № 34. Ст. 2286.

²⁹ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об’єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності від 21.07.2022 № 7577 <<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40049>> (дата звернення 06.06.2025).

рослин і породи тварин з належним рівнем пристосованості до підвищених температур та інших кліматичних аномалій. Нарешті, потребує реформування й державна політика підтримки агросектору, зокрема, запровадження системи пільгового страхування кліматичних ризиків сільськогосподарського виробництва тощо.

Формуючи правові засади розвитку аграрного сектору в умовах кліматичних змін, доречно взяти до уваги й те, що сільське господарство саме впливає на зміни клімату, продукуючи значні обсяги викидів парникових газів. Зокрема, сумарні викиди парникових газів в Україні у секторі “Сільське господарство” у 2021 р. зросли на 12,8 % порівняно з попереднім роком, у тому числі за рахунок збільшення викидів парникових газів внаслідок обробітку сільськогосподарських угідь, на 18,0 % порівняно із 2020 р., що пов’язано зі значно більшим обсягом зібраного урожаю та більшими обсягами внесення неорганічних азотних добрив³⁰. Загалом, за різними підрахунками, сільське господарство та суміжні галузі спричиняють викиди парникових газів від 10–15 % до третини всіх викидів. Сюди входять викиди від мінеральних добрив, втрати органічного вуглецю від розорювання ґрунтів, використання біомаси, палива для сільськогосподарської техніки, а також викиди від тваринництва³¹. Отже, побічною дією секторів сільського господарства та землекористування на клімат є посилення парникового ефекту, який своєю чергою погіршує умови аграрного господарювання.

Справа у тому, що ґрунтовий покрив є найбільшим наземним вуглецевим басейном на планеті³². Водночас розорювання ґрунтів протягом останніх століть, яке стало основою прогресуючого розвитку сільського господарства планети, у тому числі й нашої держави, призвело до того, що, за оцінками експертів, щонайменше 50 % вуглецю, який знаходився в ґрунті, було викинуто в атмосферу. Тому повернення цього вуглецю в ґрунт (секвестрація вуглецю) за допомогою регенеративного (вуглецевого) сільського господарства є однією з найкращих можливостей для покращення клімату³³.

У зв’язку з цим чільне місце у правовому забезпеченні сільського господарства й землекористування в сучасних кліматичних умовах має належати правовим нормам, спрямованим на істотне зменшення кліматоруйнівної дії аграрного виробництва шляхом зменшення вивільнення ґрунтових запасів вуглецю, припинення такого вивільнення та повернення (поглинання) вуглецю з атмосфери у ґрунтовий покрив через фотосинтез рослин і його

³⁰ Перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах кліматичних змін: аналіз. доп. (н 4) 15.

³¹ С.Цибульська, ‘Адаптуйся або здайся: як аграріям пристосуватися до зміни клімату’ (05.06.2025) <<https://agroportal.ua/publishing/biznes-sprashivaet/adaptuysya-abo-zdaysya-yak-agrariyam-pristosuvatisya-do-zmini-klimatu>> (дата звернення 05.06.2025).

³² Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change. COM(2021) 82. Brussels, 24.2.2021 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:82:FIN>> (accessed 05.06.2025).

³³ Food regenerative agriculture <<https://web.archive.org/web/20230116055604/http://archive.drawdown.covive.com/solutions/food/regenerative-agriculture>> (accessed 05.06.2025).

консервування у ґрунті у вигляді органічної речовини та рослинних решток (секвестрація вуглецю)³⁴.

Сучасні аграрна наука і практика пропонують доволі ефективні шляхи гармонізації сільськогосподарської діяльності з її кліматичним середовищем. По-перше, такій гармонізації може сприяти зменшення рівня розорювання сільськогосподарських земель України, який є одним із найвищих у світі й сягає 80 %. Згідно зі ст. 165 Земельного кодексу України³⁵ (далі – ЗК України) зменшення рівня розорювання сільськогосподарських земель України планувалося досягти запровадженням нормування в галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів, яке передбачає затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь та якісного стану ґрунтів. Проте такі нормативи до цього часу уряд не затвердив. Вважаємо, прийняття зазначених нормативів і включення їх у правове регулювання охорони земель є завданням, актуальність якого в умовах кліматичних змін зростає.

По-друге, уявляється доцільним перепрофілювання сільськогосподарських земель, деградованих у результаті антропогенної діяльності людини та російської агресії, під вирощування деревних і кущових багаторічних культур для виготовлення сировини, що використовується у виробництві біопалива. У Мінагрополітики, в межах проєкту “Земельний банк”, планують найближчим часом виставляти на аукціон малопродуктивні й деградовані земельні ділянки державних сільськогосподарських підприємств для передачі їх в оренду (суборенду) під вирощування багаторічних енергетичних культур³⁶. Проте такі плани спроможні лише частково вирішити проблему зменшення рівня розорення ґрунтів. На нашу думку, для створення достатньої правової бази для вирощування деревних та інших багаторічних насаджень для потреб біоенергетики доцільно виділити у ЗК України нову категорію земель – землі енергетичного землеробства, до якої передати відповідні деградовані й малопродуктивні землі та встановити їх особливий правовий режим³⁷.

По-третє, важливим напрямом зменшення негативного впливу сільськогосподарства на клімат є збільшення площі земель органічного землеробства, у якому не використовуються кліматоруйнівні неорганічні добрива. За даними Мінагрополітики, виробництво органічної продукції в загальному аграрному виробництві України становить 2–3 % залежно від року та цін.

³⁴ Л Лебідь, ‘Здоровий спосіб землеробства: питання після Перемоги чи сьогодні?’ (11.08.2022) <<https://agroportal.ua/publishing/klub-agroeffektivnosti/zdoroviy-sposib-zemlerobstva-pitannya-pislya-peremogi-chi-sogodennya>> (дата звернення 11.10.2023).

³⁵ Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>> (дата звернення 11.10.2023).

³⁶ Віталій Коваль: Енергетичні культури та посіви є ключовими для розвитку біоенергетики (28.03.2025) <<https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-enerhetichni-kultury-ta-posivy-ie-kliuchovymi-dlia-rozvytku-bioenerhetyky>> (дата звернення 28.05.2025).

³⁷ Докладніше: Кулинич (н 12) 345–365.

У зв'язку з цим відомство планує збільшити частку органічної продукції в загальному продовольчому виробництві до 30 %³⁸. Для вдосконалення законодавчих засад органічного землеробства 18 червня 2025 р. Верховна Рада України ухвалила у першому читанні проєкт Закону України “Про державне регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”³⁹, реєстраційний номер 13204-1, який має узгодити правове регулювання органічного землеробства з правом ЄС. Водночас вважаємо також доцільним забезпечити належний державний облік та охорону таких земель шляхом відображення земель органічного землеробства у Державному земельному кадастрі та надання їм правового режиму особливо цінних земель.

По-четверте, для збільшення рівня кліматичної безпечності земельного фонду України доцільно провести його реструктуризацію зі збільшенням частки земель лісогосподарського призначення. Адже ліси поглинають велику кількість CO₂, зменшуючи тим самим парниковий ефект. Натепер лісистість становить 15,9 % території України, тоді як оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 %, для досягнення якого необхідно створити понад 2 млн гектарів нових лісів⁴⁰. За рахунок збільшення лісистості території України планується забезпечити підвищення рівня абсорбції парникових газів лісами України до 75,6 млн тонн CO₂-еквіваленту⁴¹. У зв'язку з цим для досягнення належного рівня лісистості території України уявляється прийняти та реалізувати Державну цільову програму “Масштабне заліснення України”.

По-п'яте, одними із найефективніших природних накопичувачів парникових газів є природні торфовища. Україна в рамках Паризької угоди про клімат взяла зобов'язання вживати заходів для збереження та збільшення поглиначів і накопичувачів парникових газів (п. 1 ст. 4)⁴². Тому практика осушення торфовищ та видобування торфу суперечить таким зобов'язанням і має бути припинена. Згідно з ч. 3 ст. 150 ЗК України особливості правового режиму використання земель під торфовищами та можливі види їх цільового призначення визначаються Кабінетом Міністрів. Однак до цього часу відповідна постанова не прийнята. Тому її розробка та прийняття мають бути прискорені. Постановою доцільно заборонити видобування торфу й бурштину на природних торфовищах, а також їх осушення.

³⁸ В Ярош, ‘Зростання без хімії. Українські органічні продукти підкорили ЄС та освоюють вітчизняний ринок’ <<https://pravda.com.ua/biznes/zrostantnya-bez-himiji-ukrajinski-organichni-produkti-pidkorili-yes-ta-osvoyuyut-vitchiznaniy-rinok-807099>> (дата звернення 28.05.2025).

³⁹ Проєкт Закону про державне регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції від 02.05.2025 № 13204-1 <<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56297>> (дата звернення 28.05.2025).

⁴⁰ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. (н 16).

⁴¹ Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1777-р. Офіційний вісник України. 2022. № 4. Ст. 256.

⁴² Паризька угода (н 14).

Нарешті, видається доцільним сформувати правові засади для розвитку в Україні вуглецевого землеробства, за якого при використанні земельних ресурсів у сільському господарстві відбувається ефективне вилучення CO₂ з атмосфери через фотосинтез рослин і консервування CO₂ у ґрунтах і рослинних рештках у вигляді органічної речовини. На нашу думку, правове регулювання відносин щодо вуглецевого землеробства має базуватися на чітких правових правилах поведінки суб'єктів таких відносин. Зокрема, уявляється доцільним запровадити систему правових і економічних стимулів досягнення такими суб'єктами мети вуглецевого землеробства, надання державної підтримки аграріям у переході на технології вуглецевого землеробства, а також здійснення державного контролю за дотриманням аграріями, які отримали державну підтримку для застосування технологій вуглецевого землеробства, відповідних правових норм.

Висновки. Загострення кліматичної проблеми на глобальному рівні й в Україні та посилення її негативних наслідків у сферах сільського господарства та землекористування зумовили необхідність і важливість послідовного й системного формування в Україні ефективних правових засад розвитку аграрних і земельних відносин у контексті вимог Паризької угоди про клімат, якою поставлена мета досягнення до 2050 р. кліматичної нейтральності – стану, за якого викиди парникових газів у атмосферу компенсуються їх поглинанням ґрунтами та насадженнями. Ця проблематика поки що не є всебічно дослідженою у вітчизняній юридичній літературі. Вітчизняна правова спільнота має інтенсифікувати наукові дослідження проблематики забезпечення кліматичної безпеки у сферах сільського господарства та землекористування.

Аналіз правових актів України щодо формування кліматичної політики нашої держави дає підстави виділити започаткування двох ключових напрямів, які простежуються у розвитку правового регулювання аграрних і земельних відносин в умовах кліматичних змін: адаптацію сільського господарства та землекористування до нових кліматичних реалій та протидію погіршенню клімату.

Динаміка правогенезу в досліджуваній сфері об'єктивується в появі загальних правових кліматоприспособних і кліматоохоронних норм, які є висхідними положеннями для формування системи правил кліматично орієнтованої поведінки суб'єктів аграрних і земельних відносин. Зазначені положення інтерпретуються як загальні вимоги, які конституюють появу нового принципу правового регулювання аграрних і земельних відносин – принцип кліматичної безпеки у сфері сільського господарства та землекористування. Під цим принципом пропонуємо розуміти відображену у документах міжнародної, у тому числі європейської, кліматичної політики та у відповідних вітчизняних політико-правових актах вимогу щодо забезпечення пристосованості сільського господарства й землекористування до

нових кліматичних реалій, а також вимогу ведення аграрного виробництва і здійснення землекористування методами і способами, які запобігають негативному впливу на клімат або істотно його зменшують, сприяючи досягненню цивілізаційної мети кліматичної нейтральності та забезпечуючи захищеність використовуваних у аграрній сфері природних і штучно створених екосистем від погіршення клімату. Відтак принцип кліматичної безпеки сільського господарства і землекористування має бути покладений в основу формування змісту нової наукової парадигми наукових досліджень у галузях аграрного та земельного права України та розвитку відповідного законодавства.

Метою реалізації цього принципу є досягнення у сільському господарстві та землекористуванні стану кліматичної нейтральності як невід'ємної складової глобальної кліматичної нейтральності. Відтак принцип кліматичної безпеки сільського господарства і землекористування має бути покладений в основу формування змісту нової наукової парадигми наукових досліджень у галузях аграрного та земельного права України.

Реалізація цього принципу потребує формування у аграрному й земельному праві України системи правових норм, спрямованих на досягнення кліматичної нейтральності сільського господарства та землекористування. На основі проведеного аналізу у статті сформульовані конкретні пропозиції стосовно розвитку та вдосконалення законодавства щодо кліматичної безпеки аграрних і земельних відносин.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Andreitsev V, *Pravo ekolohichnoi bezpeky: navch. ta nauk.-prakt. posib* (Znannia-Pres 2002) (in Ukrainian).

Edited books

2. Anisimova H, 'Natsionalna klimatychna polityka. Zmistovna kharakterystyka pravovoi katehorii "klimatychna shkoda": rozd. 15, *Bezpekove dovkillia Ukrainy: doktrynalno-pravovi ta prykladni aspekty* (A Hetman, H Anisimova, I Yakoviuk ta in, Yurait 2024) 424–450 (in Ukrainian).
3. Hetman A, 'Stattia 16', *Konstytutsiia Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar* (V Tatsii, Yu Bytiak, Yu Hroshevoi (red. kol.) ta in, Pravo, In Yure 2003) 82–88 (in Ukrainian).
4. Rusan V, Zhurakovska L, Zhalilo Ya ta in., *Perspektyvy rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy v umovakh klimatychnykh zmin: analit. dop.* (Ia Zhalilo (nauk red), NISD 2024) (in Ukrainian).
5. *Zahalna teoriia prava: pidruchnyk* (O Petryshyn (red), vyd. 2-he, vyprav. y pererob, Pravo 2025) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Hetman A, Anisimova H, 'Klimatychni zakonodavstvo i pravovidnosyny: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku v konteksti zabezpechennia natsionalnoi bezpeky' [2023] 162 *Problemy zakonnosti* 23 (in Ukrainian).

7. Kopytsia M, 'Osnovni tendentsii rozvytku ahrarnoho zakonodavstva YeS: zahalnyi ohliad' [2024] 3 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 248 (in Ukrainian).
8. Kulynych P, 'Vuhletseve zemlerobstvo yak napriam vyrishennia klimatychnykh problem suchasnosti: poshuk pravovoi paradyhmy' [2024] 35 Pravova derzhava 442–457 (in Ukrainian).
9. Kulynych P, 'Formuvannia pravovoho zabezpechennia klimatookhoronnoho zemlerobstva v Ukraini: problemy periodu voiennoho stanu' [2023] 34 Pravova derzhava 345–365 (in Ukrainian).
10. Martiushova B, Kopytsia Ye, 'Aktualni pytannia pravovoi okhorony roslynnoho svitu v konteksti zminy klimatu v Ukraini' [2021] 10 Hraal nauky 181–183 (in Ukrainian).
11. Overkovska T, 'Pravovi zasady okhorony klimatu v Ukraini' [2022] 6 Pravo i suspilstvo 145–151 (in Ukrainian).
12. Pavko Ya, 'Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy u sferi protydii zmini klimatu do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu v suchasnykh umovakh' [2025] 36 Pravova derzhava 78 (in Ukrainian).
13. Pron N, 'Klimatychna bezpeka: sutnist ta neobkhdnist finansovoho zabezpechennia' [2018] 1 Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky 143 (in Ukrainian).

Websites

14. Ivanenko N, 'Pryvid byty na spolkh: riven CO2 na Zemli siahnuv rekordnoi poznachky' (12 Chervnia, 2025) <<https://50plus.com.ua/pryvid-byty-na-spoloh-riven-co2-na-zemli-syagnuv-rekordnoi-poznachky>> (accessed 12.06.2025) (in Ukrainian).
15. Lebid L, 'Zdorovyi sposib zemlerobstva: pytannia pislia Peremohy chy sohodennia?' (11 serpnia 2022) <<https://agroportal.ua/publishing/klub-agroeffektivnosti/zdoroviy-sposib-zemlerobstva-pitannya-pislya-peremogi-chi-sogodennia>> (accessed 11.10.2023) (in Ukrainian).
16. Terytorii Ukrainy (Vikipeliia. Vilna entsyklopediia) <https://uk.wikipedia.org/wiki/Terytorii_Ukrainy> (accessed 12.06.2025) (in Ukrainian).
17. Tsybul'ska S, 'Adaptuisia abo zdaisia: yak ahrariiam prystosuvatisia do zminy klimatu' (05 chervnia 2025) <<https://agroportal.ua/publishing/biznes-sprashivaet/adaptuysya-abo-zdaysya-yak-agrariyam-pristosuvatisya-do-zmini-klimatu>> (accessed 05.06.2025) (in Ukrainian).
18. Vitalii Koval: Enerhetychni kultury ta posivy ye kliuchovymy dlia rozvytku bioenerhetyky (28 bereznia 2025) <<https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-enerhetychni-kultury-ta-posivy-ie-kliuchovymy-dlia-rozvytku-bioenerhetyky>> (accessed 28.05.2025) (in Ukrainian).
19. Yarosh V, 'Zrostannia bez khimii. Ukrainski orhanichni produkty pidkoryly YeS ta osvouiut vitchyzniani rynok' <<https://pravda.com.ua/biznes/zrostannia-bez-himiji-ukrajinski-organichni-produkti-pidkorili-yes-ta-osvoyuyut-vitchizniani-rynok-807099>> (accessed 28.05.2025) (in Ukrainian).

Pavlo Kulynych

PRINCIPLE OF CLIMATE SECURITY IN THE AGRICULTURAL AND LAND LAW OF UKRAINE: GENESIS OF LEGAL BASIS, NOTION, WAYS OF IMPLEMENTATION

ABSTRACT. Given the aggravation of the climate problem at the global level and in Ukraine and the strengthening of its negative consequences in the spheres of agriculture and land use, the article draws attention to the need and importance of consistent and systematic formation in Ukraine of effective legal basis for the development of agrarian and land relations in the context of the requirements of the Paris Agreement on Climate, which sets the goal of achieving climate neutrality

Павло Кулинич

by 2050 – a state in which greenhouse gas emissions into the atmosphere are compensated by their absorption by soils and plantations. This issue has not yet been comprehensively studied in domestic legal literature.

Analysis of legal acts of Ukraine on the formation of climate policy of our state gives grounds to identify two key areas of development of legal regulation of agrarian and land relations in the context of climate change: adaptation of agriculture and land use to new climatic realities and counteraction to climate deterioration.

The dynamics of legal genesis in the studied area is objectified in the emergence of general legal climate adaptation and climate protection norms, which are the starting points for the formation of a system of rules for climate-oriented behavior of subjects of agrarian and land relations. These provisions are interpreted as general requirements that constitute the emergence of a new principle of legal regulation of agrarian and land relations – the principle of climate security in the sphere of agriculture and land use. The purpose of implementing this principle is to achieve a state of climate neutrality in agriculture and land use.

The implementation of this principle requires the formation of a system of legal norms in the agrarian and land law of Ukraine aimed at achieving climate neutrality of agriculture and land use. Based on the analysis conducted, the article formulates specific proposals for improving legislation on climate security of agrarian and land relations.

KEYWORDS: climate; agriculture; land use; law; principle of climate security.